

Gazda István

tudománytörténész (Budapest, 1948. december 2.)

„Ahol a királyok építkeznek, ott a talicskázóknak is jut hely”

– mondotta egykoron Goethe. Az úrutazó Charles Simonyi édesapja például megkért, hogy *A fizika kultúrtörténete* című könyvének forrásfejezetét segítsék teljessé tenni, mert a kiadó már várja a művet. Szívesen segítettem, hiszen régóta ismertem őt,

Charles osztálytársam volt a gimiben, magam pedig ott dolgoztam adjunktusként a Műegyetemen, s az egyetemen tanított és kutató Simonyi professzor úr is.

A hatalom nem örült annak, hogy talicskáztam a vasárnaponként templomba járó, ennek ellenére sokak által világhírűnek mondott tudósnak, de szerencsére megérkezett Bay Zoltán, akit az egyetem díszdoktorává kívántak avatni – tán az elsőt az 1945 után külföldre távozott magyarok közül –, ő viszont ragaszkodott ahhoz, hogy csak Simonyi jelenlétében hajlandó az elismerést átvenni.

Ezt követően Simonyit is valamilyen szinten rehabilitálni kellett, a mű a következő évben Állami Díjat kapott (nem a szerző, hanem csak a mű), engem meg egy darabig békén hagytak.

Amúgy Mátrainé Zemplén Jolán mellett dolgoztam az egyetemen, fizikát tanítottam s fizikatörténetet kutattam. A professzornő hirtelen betegsége és halála után ott maradt kéziratban a felvidéki fizika történetéről írt nagy műve, amit szépen lassan

sajtó alá rendeztem és közreadtam. Nem volt egyszerű feladat, de korábban az ELTE-n jó tanáraim voltak, a bölcsészkaron például Vekerdi László, az utolérhetetlen tudású kultúrtörténész (eredeti szakmája szerint belgyógyász, rákkutató), s ő vezetett el Zemplén Jolánhoz. Vekerdinek is sajtó alá rendeztem egy köny-

vét 1995-ben, mégpedig az Akadémia természettudományi múltjáról szóló, 1975-ben írt munkáját. Hogy miért nem lehetett azt 1975-ben kiadni? Nyilván azért nem, mert ő a tudós testület valós történetét írta meg, a múlt gyenge tudósocskáit keményen kritizálva, a háttérben maradtakat meg onnan kiemelve. Remek munka, büszke vagyok rá, hogy megengedte számomra a sajtó alá rendezését. Szóval ahol királyok építkeznek...

Vekerdivel nemcsak az egyetemen találkoztam, hanem 1974-től havonta Benedek Istvánéknál is, a Hiúzok Körében. Ezt a kört az orvos, író és orvostörténész Benedek hozta létre, s hosszú-hosszú éveken át ott ült a körben Antall József, a későbbi miniszterelnök, Vekerdi László, aztán három orvos-orvostörténész: Lambrecht Miklós, Szállási Árpád és Birtalan Győző. És szerény személyem. Őket hallgatni közel két évtizeden át, felért néhány komplett egyetem elvégzésével. Olyan művelt emberek voltak, hogy szinte alig kaptam levegőt. Azóta is igyekszem pótolni hiányosság-

gaimat, de még kéne vagy ötven év. (Az új tudományos kutatások szerint ennek nincs akadálya. Kérdés, hogy ötven év múlva mire mennék vele.) Aztán végül is nekem jutott a feladat, hogy a házigazda Benedek hagyatékának felhasználásával közreadjam a Semmelweis betegségéről írott munkáját – ami oly sokszor terítékre került a Hiúzoknál –, s hogy elkezdjem megvalósítani régi álmát: sajtó alá rendezek sok ismeretlen írást nagyapjától, Benedek Elektől.

Sok nagy tudós közelében lehettem. Készítettem rádióműsorokat Makkai László történésszel, a neves Makkai püspök fiával, akitől sok mindent tanultam a református tudományosság történetéről, no meg a filatélia múltjának kutatásáról. (Ennek köszönhetem, hogy nemrégiben sajtó alá tudtam rendezni édesapám hagyatékából *A bélyeg világtörténetéből* című szenzációs munkát. Ő egyébként a nemzetközi bélyegvilág egyik legelismertebb tudós személyisége volt, amúgy vegyészmérnök és szabadalmi ügyvivő.) Makkai halála után technikátörténeti írásait gyűjtöttem össze és adtam közre egy önálló akadémiai kötetben. Vele egyébként sokszor találkoztam az Akadémia tudomány- és technikátörténeti bizottságának ülésein is, hiszen ő a bizottság elnöke volt, Antall meg én pedig szerény tagjai. Amúgy Antall orvostörténeti kutatásairól én szerkesztettem az eddigi egyetlen nagymonográfiát meg az első teljes tudósi életmű-bibliográfiát.

Aztán sokat tanultam atyai jó barátomtól, Szabó Árpádtól, az ókori tudományok hihetetlen tudású ismerőjétől, aki Vekerdinek is jó cimborája volt. Szabó Árpád segített abban is, hogy 1994-ben, amikor az egyetemen dolgozó kutatók nem kis

részét az agyondicsért Bokros-csoomag következtében kitétték az utcára, meg tudjuk alapítani a Magyar Tudománytörténeti Intézetet, ahol azóta is dolgozom. Szabó Árpád egyetlen nagyobb magyar nyelvű matematikátörténeti munkáját én rendeztem sajtó alá, akárcsak a róla készült emlékkönyvet.

Schultheisz Emil az orvostudomány egyetemes történetének legkiválóbb hazai kutatója volt, egyben Antall egyik háziórvosa. Büszke vagyok arra, hogy Schultheisz professzor úr valamennyi nagy orvostörténeti munkáját én rendezhettem sajtó alá. Rám merte bízni a kézirateit, én meg jó néhány kötetet talicskáztam össze belőlük. Egyébként ő vezette az Akadémia orvostörténeti munkabizottságát, ahol szintén tag lehettem.

Szóval tanítottam tíz éven át a Műegyetemen, aztán átkerültem a bölcsészkarra, ott tudománytörténetet taníthattam, meg egy keveset a történelem segédtudományaiból. Egyik alapító tagja voltam a Gábor Dénes Főiskolának, a kilencvenes években ott is tanítottam. Aztán részt vettem a *Gólyavári esték* televíziós sorozatban meg a *Tudóra* című tévés tudománytörténeti sorozatban. Készült velem vagy 250 órányi adás. Mind ott rohad a raktárban, egyet sem tűznek újra műsorra. Egy politizálni nem hajlandó talicskázótól – minek?

Részt vettem a *Scientific American* magyar kiadása megindításában, s szerkesztettem annak tudománytörténeti rovatát. Aztán felkértek, hogy ugyan találjam már ki, mit is lehetne kiállítani egy *Álmok álmódói – Világhíres magyarok* kiállításon. Kitaláltam. Úgy nyolcszázezren nézték meg. És elégedettek voltak. Sokan kérdezték, hogy ezt az egészet ki agyalta ki? Elárulom: egy nevesincs talicskázó.

Örülök annak, hogy tanulhattam az ELTE természettudományi és bölcsészettudományi fakultásán, s még tudományos szocializmusból is nagy nehezen átmentem. Így aztán tudtam könyveket írni humán meg real témákról. Például a pesti könyvkereskedelem és tudományos könyvkiadás első száz évéről (1748–1848), az akadémiai könyvkiadás történetéről, a művelődéstörténeti kuriózumokról, Semmelweis műveiről, meg hasonlókról. Összesen úgy 150 művet szerkesztettem, illetve rendeztem sajtó alá, közülük kettő akadémiai dívját is kapott.

Összeállítottam egy könyvet arról, hogy az írástudó hazai értelmiségiek hogyan reagáltak egykoron Einstein felismeréseire, különösen relativitáselméletére. Ezek során nagy nehezen megfejtettem, hogy az éppen Bécsben élő József Attila hogyan ismerkedett meg Einstein (és Freud) tanaival. Büszke vagyok megfejtésemre, amit

most nem árulok el, írásom talán a neten is fellelhető.

És természetesen büszke vagyok felmenőimre: anyai nagyapám nagynevű sebészfőorvos volt, az ő unokatestvérei is tehetséges fickók voltak: az egyik egy bizonyos Scheiber Hugó nevű festőművész (édesanyám is festőművész lett), a másik Szántó (Scheiber) György, sokak által ismert író. Apai nagyapám gazdálkodó és zenekari hegedűs, brácsás és komponista volt, nagybátyám, Lax Péter, New Yorkban élő Abel-díjas (lényegében matematikai Nobel-díjas) matematikus. Büszke vagyok két fiamra és négy unokámra, gyógypedagógus, egyben kántor feleségemre, meg még családom sok-sok tagjára.

Hogy mi hasznosat talicskáztam össze az elmúlt hetven évben? Majd eldönti az éppen regnáló királyság.

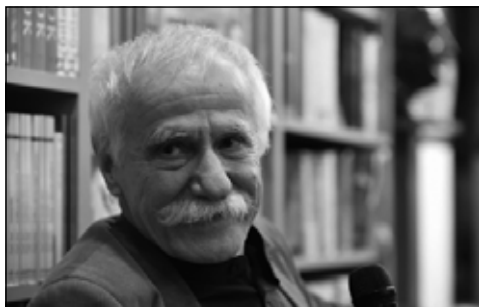
E számunk más szerzői, szereplői

Barna Júlia (1946) – nyugdíjas, Hajdúdorog
Basa Viktor (1974) – tanár, irodalomtörténész, Gödöllő
Bognár Antal (1951) – író, újságíró, szerkesztő, Budapest
Györgyi Csaba (1972) – történész-levéltáros, Budapest

Nagyatádi Horváth Tamás (1974) – szabad foglalkozású, Zámoly
Rojkó Annamária (1962) – újságíró, szerkesztő, Budapest
Szondi György (1946) – bolgarista, műfordító, főszerkesztő, Budapest
Tóth Csilla Ilona – fényképész, Budapest

Gerevich József

pszichiáter (Budapest, 1948. december 5.)

Abban az évben, amikor születtem, anyai nagyapám búskomorságba esett, mert minden vagyonát, bérházait és gyárát elvették tőle a kommunisták, apai nagybátyám megnyerte a londoni olimpia egyéni kardvívó aranyérmét, szüleim úgy döntöttek, hogy visszatérnek Angliából, és világra hozzák harmadik gyermeküket is a tágabb család rosszálló megjegyzései közepette, majd azután apám belevág a budai Vár

régészeti feltárásába; apám művészettörténész nagybátyját megfosztották akadémiai tagságától, és decemberben letartóztatták Rajk Lászlót és társait.

A budai Naphegyen felnőve a Pál utcai fiúkhoz hasonlóan megszálltuk a grundokat és felépítettünk magunknak egy fantáziavilágot, miközben „véreshurka bácsikkal” és csukamájolajjal ijesztgettek minket, és amikor először csókolóztam egy gellérthegyi padon, 8-10 frissen szabadult bűnöző vett körbe minket, mire egy hatalmas üvöltéssel riasztottam el őket és váltam hőssé első szerelmem karjaiban. Azóta is üvöltözöm reggeli futás közben a Pilis dombjain, hogy ne mással kelljen.

Művészetről szóló diskurzus közepébe kerültem, apám tízéves koromban a kezembe nyomta a *Bovarynét* mint a legjobb regényt, amit feltétlenül el kell olvasnom, elrándigált testvéreimmel múzeumokba, templomokba és kiállításmegnyitókra, nővérem Hölderlin-verseket olvasott fel nekem, és magam gyártotta Mátyás király-mesék után kisregényekkel, hangjátékokkal és színpadi drámákkal ünnepeltem a kamaszkoromat.

A Radnóti-gimnáziumban a történelemtanár megkért, hogy ne járjak az óráira, mert zavarom a tanuló társaim fejlődését megjegyzéseimmel, amelyek folyamatosan cáfolták a kommunista történelemértelmezést, és amikor egyik hangjátékomat társaimmal bemutattuk osztálytársainknak és tanárainknak, furcsa feszültség vett körül, mintha valami bűnt követtem volna el. Egyedül a kézilabdapályán éreztem magam boldognak.

Az orvosi és a színházi pálya között őrlődve anyám látványos érzelmi megnyilvánulásai billentették a mérleg nyelvét Hippokratész szakmája felé. Nem bántam meg. Rengeteg szakmai krízis átvészélése után bátran állíthatom, hogy orvos lettem. Orvos, aki a művészet áldásos hatását felhasználja terápiás munkája során. Ahogy ezt tettem a Pszichiátriai Klinika Nappali Szanatóriumában, majd az általam létrehozott Drogmegelőzési Módszertani Központ és Ambulancián, és ma is, magánrendelőm hétköznapijaiban.

A hetvenes évek végén két festő, Gulácsy Lajos és Nemes-Lampérth József patográfiájával foglalkoztam, majd megírtam a *Terápiák társadalma, társadalmak terápiája* című könyvem, amelyben a pszichiátriai osztályok demokratizmusát példaként állítottam az egész országot meghatározó diktatúrával szem-

ben. A Gyorsuló idő sorozatban 1983-ban megjelent könyv tízezer példánya napok alatt elkelt. Akkoriban még így mentek a dolgok.

1990-ben az országos rendőrfőkapitány levelet írt az aktuális egészségügyi miniszternek, hogy hallgattassanak el engem, mert azt állítom, hogy a drog-problémával foglalkozni kell. Igen, ma is ezt állítom, ma sem vesztett aktualitásából mindaz, amit akkor elkezdtünk.

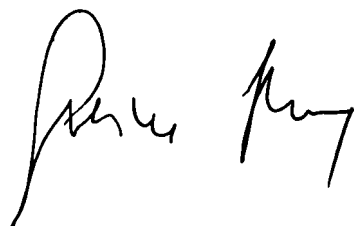
1984-ben analízisbe mentem; azt hittem, néhány hónappal megúszom, 13 év lett belőle. Minél mélyebben fekszenek a problémák, annál több idő kell a feldolgozásukhoz. Nem lettem más ember, csak sokkal kiegyensúlyozottabb, céltudatosabb és önzetlenebb. Szerencsére analitikus sem lettem. A pszichoanalízisen kívül megtanultam szinte valamennyi pszichoterápiás módszert, azt vallva, hogy a páciens szükségletei határozzák meg, milyen módszerrel dolgozik az ember, és nem az, hogy mihez ért a terapeuta.

A kilencvenes években fokozatosan felépítettem munkatársaimmal, elsősorban életem társával, Bácskai Erikával egy, nemzetközi szinten is nagyra értékelt intézetet, a Drogmegelőzési Módszertani Központ és Ambulanciát, amely a szenvedélybetegségek megelőzésével, gyógyításával és kutatásával foglalkozott. 2001-ben az akkori egészségügyi kormányzat egy tollvonással nullázta le ezt a központot, és boszorkányüldözést folytattak ellenem. Akkor döntöttem el, hogy végleg elhagyom az állami egészségügyet, és elkezdtem felépíteni egy új intézetet, az Addiktológiai Kutató Intézetet alapítványi keretek között. Kutatási irányunk az agresszió, öngyilkosság és addikció összefonódása és az ebből eredő speciális problémák feltárása volt. Ennek gyümölcse a 2017-ben megjelent *Agresszió, öngyilkosság, addikció* című könyvünk. Az intézet ma is hatékonyan működik.

2003-ban lettem az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar oktatója, majd címzetes egyetemi tanára. PhD-hallgatóim, tanítványaim sokat segítenek abban, hogy kutatói horizontom szélesedjen.

A kétezres években egyre erőteljesebben tettem fel művészetpszichológiai kérdéseket. Elsősorban arra kerestem a választ, milyen személyes motívumok játszanak szerepet a különféle művészeti alkotások keletkezésében. Az egyes, főleg képzőművészeti művek keletkezéstörténetét eddig két könyvben tettem közzé: *Teremtő vágyak 1* (2016) és *Teremtő vágyak 2* (2017). Jelenleg a *Teremtő vágyak 3* című könyv összeállításán dolgozom. Elindítottam 2017 őszén egy művészetpszichológiai kurzust, amelynek tavaszi folytatására komoly érdeklődés mutatkozik.

Jelenleg három gyermekem külföldön él, közigazdász lányom Nagy-Britanniában, orvos fiam Németországban, építőmérnök fiam Svájcban. Szociológus fiam él Budapesten.

Faragó Tibor

környezetkutató, humánökológus, matematikus (Budapest, 1948. december 9.)

Megszületett Nelly és Imre – elmondásuk szerint olyannyira vágyott – gyermekeként Tibor egy budapesti szülészeten 1948 decemberében, aki mind a mai napig már gyerek- és ifjúkorából is megannyi jó emléket őriz: sétákról, találkozásokról, programokról e városban és szer-

te az országban. Nemrégiben ellátogatott oda, ahol szüleivel lakott, ahova iskolába járt, amerre sokszor sétált: a Körúton, Óbudán és másutt, felidézte, merre voltak és milyenek voltak akkor a kedvenc helyek, terek, finomság-boltok, mozik, villamosok és sok minden más. Persze az a természetes számára is, hogy a dolgok változnak, és az emberek is, de vannak alapvető és megőrzendő értékek, amelyeknek esetleg csak a külleme, megjelenési formája „halad a korrall”. Mindeközben sok más is változott: akkor romokban állt a Várhegyen a palota, a Dunánál az Erzsébet híd, ma ezek is szemet gyönyörködtetnek. Nem volt túl egyszerű külföldre, különösen „Nyugatra” utazni, a mai fiatalok ezt szinte hitetlenkedve hallgatják.

Abban az időben nagyon-nagyon matematikus akart lenni, majd amikor meglett erről szóló egyetemi oklevelére és egyetemi kisdoktori címe is, akkor már inkább „földközeli” témák, szakterületek vonzották. Így kezdett 1972-ben a Távközlési Kutató Intézetben (ahol matematikai „tanulóalgoritmusokat” alkalmaztak különféle célokra), majd folytatta szakmai pályafutását

a Meteorológiai Intézetben, a Környezetvédelmi Minisztériumban, közben egy rövid ideig a Természetvédelmi Világalap magyarországi szervezeténél, mely utóbbiaknál sokféle környezeti témába cseppent bele.

Az 1980-as évek vége jelentette számára a legnagyobb vál-

tozást, amikortól kezdve már olyan ügyekkel foglalkozott, amelyek esetében gyors ütemben erősödött a környezettudomány és a környezetpolitika kölcsönhatása nemzetközi szinten és itthon is. Az elmúlt három évtizede ennek jegyében telt: 2010-ig hazai és nemzetközi környezetstratégiai feladatokért (például a nemzeti környezetvédelmi programért, az EU-csatlakozásra való felkészülés számos környezetpolitikai feladataért) – különféle vezetői beosztásokban – felelős minisztériumi munkatársként, azóta pedig egyetemi oktatóként (ELTE, SZIE), elemzőként és szakmai szervezetek tagjaként. Közben tudományos minősítést szerzett: a földrajztudományok kandidátusa lett, és ezáltal az MTA köztestületi tagja is. Sok témában jelent meg tanulmánya, amelyek mindegyike elérhető az MTA Könyvtár által kezelt honlapon (MTMT), illetve a világhálón (elemző írások a fenntartható fejlődésről, a klímapolitikáról, a higanyegyezményről stb.). Hosszú ideje leginkább a globalizálódó környezeti problémák, az ezekkel összefüggő nemzetközi együttműködések, a környezet és a

társadalom kölcsönhatásai érdeklik (ami a humánökológia tárgya).

Nagy hatással volt rá és sokat tanulhatott a nagyvilágról, amikor bekerült a globális környezeti témákkal foglalkozó nemzetközi együttműködésbe. Különösen hálás e téren olyan bölcs, tapasztalt, világlátott embereknek ismereteik megosztásáért, mint többek között Láng István (volt MTA-elnök és az egykori, nagydíjazott Brundtland-bizottság tagja), Czelnai Rudolf (volt WMO-elnök), Michael Z. Cutajar (a „klíma-egyezmény” akkori főtitkára), Klaus Töpfer (UNEP-főtitkár). Magyarország képviselőjeként vehetett részt az ENSZ Környezeti Programjához (UNEP), az ENSZ Fenntartható Fejlődési Bizottságához (UN CSD), az Éghajlatváltozási Kormányközi Bizottsághoz (IPCC), az Éghajlatváltozási Keretegyezményhez (UNFCCC), az Európai Unióhoz kapcsolódó eseményeken, tárgyalásokon.

E sorban a legnehezebb feladatokat azok jelentették: amikor 1995-ben az említett ENSZ-egyezmény elnökségének tagjává, tanácsadó testületének első elnökévé választották, s közel két évtizeden keresztül ellátta az egyezményvel kapcsolatos ügyek nemzeti képviselői és szakmai koordinátori teendőit; az ENSZ égisze alatt megrendezett, a fenntartható fejlődéssel foglalkozó 2002. évi világtalálkozó előkészítési folyamatában és a csúc-

találkozón magyar részről a szakmai főtárgyaló lett; vagy amikor 2008-tól tevékenesen megkezdődött a spanyol-belga-magyar „hármás” EU-elnökségi időszakra való felkészülés. Sok nemzetközi fórumon vett részt „hivatalból”, de mindig jó érzés volt hazaérkeznie. A környezeti ügyekkel kapcsolatos szakmai tevékenységét többször elismerték (Környezetünkért Díj, Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt, Magyar Köztársasági Érdemrend).

A család fontos volt és fontos maradt számára. Majd három évtizeden át tartott boldog házassága Judittal (aki sajnos korán elhunyt); a két gyermek, Gergely és Attila közben felnőtt, informatikus lett, családot alapított. Emese és Gergely révén négy, Anna és Attila révén három csodás unoka – Hanga, Bors, Csongor, Tünde, illetve Tamás, Luca, Kamilla – is oly nagy örömet jelent. Majd lett újra egy nagyszerű párja, Éva. Korábban is, azóta is szép hazánk megannyi helyén járt családjával, feleségével, és ezek az élmények is fontosak voltak és maradtak a harmonikus élethez.

Zinner Tibor

történész (Sátoraljaújhely, 1948. december 15.)

Hálás köszönettel vettem megtisztelő felkérését jövődő hetvenesként.

Különösképp jólesett, hogy a korábbiakban megjelent életutakról tájékozódhattam, és engem akként ítél meg, hogy nem rotanám az összképet a velem összefüggő sorokkal.

Mégis most nemet kell mondanom kedves soraira. Egyetlen, nyomós oka van ennek: az életem végigkíséri egy néhai öreg bíró barátomnak egy rég elfeledett angol filozófustól vett ars poeticája: „a tények rendkívül makacs dolgok”. Én meg csupán december idusán – remélem, hogy – leszek az, s a Teremtő nem szólít fel nála végzendő bér munkára.

Babonás nem vagyok – kutatási területemből fakad évtizedek óta ez –, de nem kívánok a medve bőrére inni. Szeretném megérni, s akkor egyfajta számvetést is csinálni mindarról, aminek akarva-akaratlanul ismerőjeként, résztvevőjeként éltem át az évtizedeket, így-úgy, de töretlen optimizmussal.

Úgy vélem, hogy őszinte soraimat (és talán megjelent írásaimat is) olvasva, megérti, hogy „a tények” miért fontosak számomra.

A Mindenki Akadémiája keretében 2018. január 15-én a kádári megtorlásról beszéltem közel fél órán keresztül az M5-ön, majd többször megismételtek. A nagypapinak (ez én vagyok) természetes szeme fénye az egy szem unokája, Ábel, becenevéen Ábi.

Donáth Péter

történész, tanár (1948. december 16.)

„Hetvenkedésre” csak felkérésre, életkorom folytán vetemedhetek, egyébként munkás életem egy szorgalmas egyetemi oktató, kutató átlagos pályájaként jellemezhető, így annak eredményességéről hallgatóim s publikációim referálhatnak hitelesen. Ezért az alábbiakban szakmai életutam összefoglalását ajánlhatom a folyóirat olvasóinak figyelmébe.

1973-ban végeztem az ELTE történelem–filozófia szakán, 1986-ban doktoráltam, 1987-ben kandidátusi, 2010-ben MTA doktori fokozatot szereztem, 1997-ben habilitáltam.

1973-tól 2016-ig tanítottam történelmet (korábban filozófiát), 1988-tól főiskolai, 1999-től egyetemi tanárként fővárosi felsőoktatási intézményekben. Folyamatosan részt vettem a tanító- és óvodapedagógus-képzés programjainak alakításában, s az utóbbi évtizedekben koordináló-irányító szerepet játszottam a társadalomtudományi képzés gyökeres megújításáért folyó munkálatokban. Az oktatásban jól hasznosítható szöveggyűjtemény-sorozatok és egy kisebb kötetnyi ajánló bibliográfia összeállítását irányítottam/végeztem.

1988 szeptemberétől 2013. június végéig vezettem az ország tanítóképzői közül elsőként a Budapesti Tanítóképző Főiskolán létrehozott társadalomtudományi tanszék munkáját, melyet az akkreditációs eljárások során s

a hallgatóság körében elismerően értékelték.

Az új képzési követelmények kidolgozására alakult országos szakbizottságok vezetőjeként, koordináltam az egyes intézmények tantervfejlesztő munkáját s a szigorlati és a záróvizsga-követelmények egységesítésére irányuló tevékenységét.

2009-től témavezetőként, illetve oktatóként veszek részt

az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolája pedagógiatörténeti programjában. 2010-ben és 2013-ban kurzust vezettem a Pécsi Egyetem Nevelés és Társadalom Doktori Iskolája hallgatóinak. Gyakran szerepeltem kandidátusi, ill. PhD, egyszer MTA doktori fokozat megszerzésével kapcsolatos bíráló/vizsgabizottságok elnökeként vagy tagjaként. 2006-tól 2016-ig tagja voltam az ELTE Tudományos Tanácsának, 2010-től 2016-ig az ELTE habilitációs bizottságának. Emellett másfél évtizeden át a kari tudományos bizottság elnökeként s az MTA pedagógiatörténeti albizottságának tagjaként is ösztönözni próbáltam kollégáim tudományos kutatását, fozkatszerezését.

1990–2016 között szerkesztője, illetve társszerkesztője voltam a *Filozófia – művelődés – történet* című tudományos kiadványsorozatnak, s 2013-tól 2016-ig szerkesztőbizottsági tagja a *Gyermeknevelés* című online folyóiratnak.

Harminc alkalommal szerepeltem előadóként országos, valamint nemzetközi tudományos konferencián. Publikációs jegyzékemen több mint százhusz kisebb-nagyobb írás – köztük 6 monográfia, ill. önálló tanulmánykötet; 15 általam (is) szerkesztett kötet, 64 tanulmány, tudományos előadás, 29 tudományos cikk, recenzio s 16 egyéb írás – található.

Hallgatóim rendszeresen sikerrel szerepeltek a kari tudományos diákköri konferenciákon: 6 első, 4 második és 2 harmadik helyezést értek el. Közülük ketten az OTDK-n I., ill. III. helyezést szereztek.

Kutatói érdeklődésem elsősorban századunk történeti, ideológia- s eszmetörténeti problémáira irányul, különös figyelemmel a vizsgált eszme-, illetve művelődéstörténeti jelenségeknek a szűkebb vagy tágabb társadalmi praxissal, illetve az oktatással való összefüggéseire.

A hetvenes években Kelet-Európában akkoriban uralkodó ideológia genezisének problémái foglalkoztattak, s vezettek az orosz „baloldali bolsevizmus” sajátos képviselői: Bogdanov, Gorkij, Lunacsarszkij 1907–1910 közötti munkásságának vizsgálatához. *Elmélet és gyakorlat – A 'baloldaliság' korai történetéhez* című, 1990-ben megjelent könyvemben a régiómban akkor még az SZKP-történetírásban domináns „szakrális-hagiografikus” írásmód helyett a „közönséges történetírás eszközeivel” – s mindaddig ismeretlen svájci, amerikai, budapesti és moszkvai levéltári források felhasználásával – dolgoztam fel az atavisztikus orosz állam és a radikális értelmiségi csoportok viszonyát, a bolsevik párt és ideológia s a filozófiai köntösbe bújtatott ideológiai viták természetét.

A kelet-európai változások irányították figyelmemet a térségünkben újra a figyelem középpontjába került nemzeti-nemzetiségi problémák felé. Így jutottam a magyarországi állami német nemzetiségi tanítóképzés politikai történetének feltárásához. Ennek monografikus feldolgozását adja az *Iskola és politika* című könyvem, mely a M. Kir. Állami Németnyelvű Tanítóképző-Líceum protohistóriáján s történetén túl, bemutatja az 1919–1944 közötti korszak nemzeti- és oktatáspolitikáját, a német-magyar viszony egy metszetét, a kettős identitással rendelkező magyar állampolgárok dilemmáját. Képet ad a háború alatt hangsúlyeltolódások révén meg-megújuló keresztény nemzeti és a német nemzetiszocialista ideológia sajátos kollíziójáról és interferenciáiról, valamint néhány figyelemre érdemes pedagógus „kisember” csetléséről-botlásáról, humanista értékörző kísérletéről a „háborúba ájult Európa” korában.

Tanítóképzős munkálkodásom mellett ugyancsak a közelmúltban, hazánkban lezajlott változás ösztönzött újabb kutatási témám kiválasztásához. Az *Állam – ideológia – iskola. Politikai-világnézeti törekvések (elvárások) és a nevelés, valamint a társadalomtudományi oktatás a tanítóképzőkben a 20. századi Magyarországon* c. kutatásba hallgatók széles körét vontam be. Ennek első eredménye volt az *Adalékok Nagy László pályájához 1918–1922* című kötet, mely dokumentatív elbeszélése révén új elemekkel gazdagítja a jeles gyermektanulmányozónak az 1918–1919. évi forradalmak alatt, s azt követően játszott szerepéről kialakult képünket. Megtudhatjuk, miként lett az „imperialisztikusan magyar” álláspontot képviselő, a gyermektanulmá-

nyi szempontokat érvényesítő demokratikus közoktatás s korszerű tanítóképzés ügyének elkötelezett Nagy László az önmagát „proletárdiktatúraként” meghatározó Tanácsköztársaság „útitársává”, a Közoktatásügyi Népbiztosság munkatársává: iskola-reform-ügyi osztályvezetőjévé. Képet alkothatunk a közoktatási reformról folyt akkori vitákról, arról, hogy a szovjet munkaiskola-konceptió hatására – valószínűleg – csak ideiglenes kompromisszumként fogadták el a tanítómozgalom által oly régen szorgalmazott nyolcosztályos népiskolára vonatkozó, „nem forradalmi” reform-elképzeléseket. Egy 1919. augusztusi beszámoló révén részletes áttekintést kaphatunk a népbiztosság – a közoktatást érintő – reformterveiről s a gyermektanulmányozók kivételes pozíciójáról, tevékenységéről akkoriban. Más források ennek következményeiről tájékoztatnak: az igazolási eljárásokról, a támogatásmegvonásról, arról, ahogy – a polgári demokratikus iskolareform-elképzeléseihez, az akadémiai szintű tanítóképzéshez rendületlenül ragaszkodó, ezért az akkori oktatáspolitikai törekvéseket opponáló – Nagy Lászlót marginalizálták. Fináczy Ernőtől, Kornis Gyulától, Imre Sándortól, Révész Gézától származó dokumentumok révén újabb adalékokkal ismerkedhetünk meg a „népiskolai pedagógia” és az „egyetemi/akadémiai pedagógia” viszonyáról, az egyetemi gyermektanulmány-oktatás kezdeteiről és az első magyarországi, budapesti kísérleti lélektani intézet létrejöttének fiaskójáról.

A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből 1868–1958 és az Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarországon 1945–1960 című kötetem arra hívják fel a figyelmet, hogy a tömegkommunikációs eszkö-

zök (a rádió s a tv) általánossá válását megelőző időszakban, az iskolakötelezettség kiterjedésével, a kultúraközvetítés egyetlen olyan intézménye, amely szinte minden állampolgárhoz elért, a nép-, majd az általános iskola volt. Főszereplőjével, a jövő nemzedékek nevelőjének, „programozójának” tekintett tanítóval, akit a tanítóképzőkben készítettek fel hivatására. Ezért „a szélsőségek korában” egymást tagadó politikai-világnézeti törekvések, különböző modernizációs elképzelések megvalósításán serénykedő oktatáspolitikusok, iskolafenntartók között meggyőződése volt, hogy fontos, miképp programozzák a programozókat, s hogy megfelelően válogassák, kézben tartásuk, instruálásuk a programozók programozóit: a tanító(nő)képző intézeti tanárokat. A tanítóképzők sorsának alakulása így a közoktatás többi intézményénél szorosabban követte a rendszer-, illetve kurzusváltásokat, s karakteresen jelenítette meg azok jellegét. E kötetek újszerűen, az egyes történelmi korszakokban és a mai hazai szocio-kulturális szekértáborokban általánosan elfogadottnál árnyaltabb képét próbálják nyújtani a magyar oktatáspolitikai ilyen irányú törekvéseinek, mozgásterének. A tanítóképzés politikai és társadalomtörténetét érintő írások sajátos képet adnak a 20. század során többször „színét” és jellegét váltó hatalom mindenkori ideológiai céljairól, az érvényesítésük érdekében alkalmazott (tanügyigazgatási-ellenőrzési; eszmei, pénzügyi, karriert ösztönző, valamint adminisztratív, sőt: munka- és büntetőjogi megtorló) eszközeiről – s ezek hatékonyságáról vagy diszfunkcionalitásáról. Új szempontokkal, értelmezési keretekkel, vagy éppen az elterjedt fogalomhasználattal kapcsolatos érdemi észrevételekkel járulhatnak hoz-

zá a 20. századi hazai művelődés- és iskolatörténet folyamatainak megismeréséhez, a „lojálisalattvaló-képzés” mikéntjéről folyó tudományos diskurzushoz.

Oktatói és tudományos munkámat többször elismerték. Számomra legkedvesebbek: a hallgatók által javasolt Diákokért emlékérmek (1998, 2009),

az Országos Diákköri Tanács Mestertanár Aranyérme (2005), az ELTE Pro Universitate Érmének aranyfokozata (2009) és professor emeritus címe (2013), valamint az állami Szent-Györgyi Albert-díj (2014).

Noémi Péter

Rácz Péter

költő, műfordító (Békéscsaba, 1948. december 24.)

Születésemkor üres forma voltam, és mire fel-
eszméltem, merő sóvárgás lettem: vágy az
egyesülésre, a szem bővületének rabja, aztán a
bőr irtózatossága, a kék, zöld és piros szín,
gyerekkoromban a természet barnája, most
még a sárga kísér. Az irtózatossága néha
átcsap az ellenkezőjébe. De aztán visszatérek,
marad a sóvárgás, ami – félek – jobban látszik,
mint szeretném. Báb vagyok, tehetetlen, mégis
küzdök, a saját természetem ellen. Az egyen-
súly érdekében, amit aztán magam borítok fel.
Kezdem előlről. Mégis, nem a hiány hajt? Azért
adok, mert el akarom takarni a vágyamat: még
többet szeretnék kapni? Nyomorult vagyok, de
nem eléggé? Túl szép volt a gyerekkorom: kék

ég háttérben a fák zöldjét nézni soká, túl soká – nem jó. Valójában francba a
harmóniával! Hacsak nem tartozik bele a tenger őrzője, az állat tekinteté-
nek megtörése a vég pillanatában, amikor eléri az erőszakos halál, egy ember
testtartása, keze formája, tekintetének legmélye úgy ötven közelében, egy nő
(mondd már ki: asszony!) árulkodó mozdulata mint a szépség Csomolungmája.
Vagy azok az emberek, akik a jelentéktelenség, a formátlanság, a szegénység,
elhagyatottság burka mögött, átlátszó észrevehetetlenségükkel olyan ordítva
vannak jelen a járművek vagy járdák embertömegébe rejtőzve, hogy nem ke-
rülhetik el tekintetemet – lesem őket, lopózok utánuk, vonz a mágnesük. Barna
cérnarisnyában, magas szárú cipőben, hosszú, vékony télikabátban, füle
külön rásimuló kötött sapkában, olcsó műanyag keretes szemüvege mögött
mélyen ülő apró pocokszemeivel, melyek annyira bandzsítanak, hogy csak fél-
ve nézhetek oda – egy asszony, köszönöm, hogy láthattalak a minap! Magam
nem, vagy nagyon ritkán nézek tükörbe (van még idő), nem tudom, hogy nézek
ki. Aligha reveláció. Valami – akarmi – már úgyis kialakult tizenévesen, amikor
életemben először és utoljára lőni akartam egy galambra. Persze nem találtam

el. Semmi ne akarj lenni, hogy minden lehess! Mi minden? Amit később csináltam – a verseimre gondolok most persze –, talán más is megírhatta volna. Legfeljebb nem úgy, ahogy én!

Az üres formából a szerelem csinált meg és tart életben most is. Nem enged. Ahogy végighajt rajtam, elgázol és földbe tapos, felállok újra és mindig: akár boldog, akár boldogtalan vagyok. Már sosem lesz vége? Az apám is így volt a feleségével? Tőle tanultam? Amikor háromévesen vállpántos, combnál gumis nadrágocskában a kidobott hervadt virágért nyúltam a szemétkébe: szerettem, mert kedves volt és hús, és szenvedett a részvétlenségtől. Nekem volt szükségem rá, hogy szeressem. Pedig virág, növények, állatok, a Körös vízpartja karnyújtásnyira volt közel két évtizeden át: nem szenvedtem hiányt semmiben. De hát tudok-e adni belőle? S vajon elfogadják-e? És az elfogadás már viszonzás is egyben?

Rais Pettes

Kelemen Károly

festő- és szobrászművész (Győr, 1948. december 31.)

Transzcendentális gondoskodás – Képmásredukció

„A halhatatlan halandó, a halandó halhatatlan. Ez éli annak halálát, az halja ennek életét.” (Hérakleitosz-törredék)

„Give a bit of hmm to me, and I'll give a bit of hmm to you.” (Amanda Lear)

Munkáimmal nincs céloom. Nem eszközök egy cél érdekében. Munkáim a céljaim. Ha mások lennének a céljaim, akkor másfajta tevékenységet folytatnék, és akkor az lenne a céloom. Mivel tudatom tárgyként kiszolgáltatott, reflexióm nem az ez ellen való tiltakozás, hanem a kiszolgáltatottság helyzetének vállalása. Reflexióm az imitálás – akarom, hogy ez történjék velem. Azzal, hogy reprodukcióban megje-

lent képmásokat használok, kiszolgáltatom a világot magamnak, hogy kiszolgáltathassam saját magának, gyártott autonómiámat a visszaszolgáltatás aktusává redukálom.

Visszaszolgáltatom a kiszolgáltatottságot. Megbélyegzett agyam bélyegét a világra sütöm. A redukció, mint reflexív

aktivitás, a mindenkori fennállóan kiszolgáltatott quasi szubjektum visszaszolgáltatás általi kiürítése – sorskorrekció. Rejtőzködés a köztesben. Az Én megszüntetése – kiürítés általi – quasi szubjektummá való felfokozása, felkészülés a sorsra, melyben az Én a világot mint a lehetőség ígéretét éli át. A jövő büntetés – mert ígéret, s az ígéret beteljesül. A lehetőség a

lehetetlenülésben mindig valóra válik. A jövő veszély – mert változásokat és véletleneket tartogat. Védekezni kell. Mozdulataim vég nélkül kell hogy ismétlődjenek, mivel a veszély sohasem látszik elmúlni. Az Én megszűntetése, rejtekút a jövő megkerülésére, s a választás szabadságában az ígélet – mint örökös élmény – valóra válik. Megszabadítván magam saját valóságomtól, sorsomat – mint örök lehetőséget – az övékben folytathatom, és sorsuk valósága mint lehetőség az enyémben folytatódik. Kettős valóságukat, gesztusaik valóságát, és képmásként a reprodukcióban megjelenő valóságukat kettős lehetőséggé vál-

toztatom. Lehetőségeket adnak gesztusaim elkövetésére, és gesztusaim által, gesztusaiknak ismét lehetőséget adok. Transzcendenciára irányuló gesztusaikat megsemmisítem az Ittlét gesztusaival. Bennük alteregókat építve magamnak – használom őket. Így gondoskodom mindkettőnkől. Mivel más nem tehetek, az általános értéknivellálódást és értékfogyasztást fokozom abszolútummá. Az értékek örökös lefokozását transzcendens aktusként fogom fel, és extatikus életlélménnyé teszem.

(Eredeti szöveg egy saját kiadású képeslap hátoldaláról, 1979)

Szerencse kegyeltjei

Hetvenedik életévükbe lépő jelességektől hetven-hetven soros életútösszegzést egybegyűjtő évkönyveinknek, melyeknek sorozatát az 1928-as születésűekkel kezdtük, eme, 21. darabjában, az 1948-asokéban feltűnően sokan mondanak hálát szerencsecsillaguknak nevéen is nevezve: huszonötön a nyolcvanból! (5 a többiek sem mutatkoznak elégedetlen embereknek, ha meg is érlelődtek bennük fanyar életbölcsességek.) Ki azért tartja magát szerencsésnek, mert rockhelyszíneknek lehetett házigazdája, ki mert járatlan úton taposhatott ösvényt, vagy mert belökték a mély vízbe, más, mert abszolválása napján munkába állhatott, megint más, hogy árvaságában is (mert e nemzedék szülői közt van bizony nem kevés hadifogoly és kitelepített is) maradt erős férfi a családban, jó szemű rendező vagy díszdoktor látókörébe került, vagy prózai szerepeket kapott, anyjával lehetett annak utolsó napjaiban, születésétől fogva jó zene vette körül, vagy épp mert nem tört szőlistababérokra, mert híresség mellett lehetett asszisztens, kutatócsoportot sikerült létrehoznia, európai űrszondázás előkészítésének lehetett részese, könyvvel és természetjárással jegyezte el magát, együtt élhetett nagyszüleivel, mindig a szellemi élet jobb köreiben mozgott, áldozatkész, harmonikus család vette körül, alkotótárs lehetett, vagy mint Szakács Imrét, hihetetlen lehetőséggel ajándékozta meg a sors, Torontóba kértek másolatot tőle a velencei Flórián kávéház (Európában az első) falfestményeiről. Hidasi Judit így summáz: „Szerencsésnek érzem magamat, hogy Magyarországon jöttem a világra. (...) Bárhová vetett is a későbbiekben jó szerencsém, soha nem vallottam szégyent más nációk képviselőihez képest sem tárgyi ismeretekben, sem pedig intellektuális megmérésekben.”

A finomítás hitelesíti mindezt, Békefy Lajos szavával: „Mielőtt bárki is félreértené, s azt gondolná magában, milyen szerencsés fickó, ez mindig a napos oldalon állt, sietek tudtára adni: abszolút nem így van!” Ő az örök mennyei fényáradatnak tulajdonítja